

LÓCZY LAJOS (1849–1920) GEOLÓGUS, FÖLDRAJZTUDÓS A FÖLDRAJZ HELYE AZ EGYETEMI OKTATÁSBAN¹ (1906)

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Nemerkényi Antal vezetésével
(A tanulmányt eredeti formájában közöljük)**

Nemrégén a vallás- és közoktatásügyi miniszter „Egyetemi törvénytervezet”-et dolgoztatott ki, amelyhez hozzászólni nemcsak az érdekelt főiskoláknak, hanem a tudományos köröknek is kötelességük.

E törvénytervezet bizonyosan nem kizárólag a távozó miniszter úrnak, hanem a miniszterium felsőbb oktatásügyi vezérferfiainak felfogásait is képviseli; a kérdéssel való foglalkozás tehát aktuális és a jövőre is kiható. E törvénytervezet az egyetemen négy nagy tudomány-körről kíván gondoskodni: I. Nyelv és irodalom köre, II. Társadalmi tudományok és történelem köre, III. Matematika és természettudományok köre, IV. Filozófia köre.

Hasztalan keressük a földrajzot ezen tudománykörök valamelyikének részletező felosztásában; a Törvénytervezet további részeiben sincs egy szó sem a földrajzról. Betűszerint véve a dolgot, azt kellene ebből következtetnünk, hogy a „Törvénytervezet” szerkesztői a geografiát nem tekintik olyan tudománynak, amelyet a magyar egyetemeken tanítani kellene. Kétségtelen azonban, hogy nem az a felfogás vezette a miniszterium embereit a „Törvénytervezet” fogalmazásában, mert akkor érthetetlen volna az a jelentékeny támogatás és az a különös gond és jóakarát, amelylyel a budapesti és a kolozsvári tudomány egyetem földrajzi tanszékeit és intézeteit támogatják és fejlesztik. Mind a két egyetemen a földrajzi tanszék és földrajzi intézet olyan fejlődésnek indult, hogy bármely nagy külföldi egyetem földrajzi intézetével fölveheti a versenyt. Hanem bizonyosan azért nincs szó a „Törvénytervezet”-ben a földrajzról, mert a tervezők nem tudták azt hová tenni: a II. Társadalmi tudományok vagy a III. Matematika és természettudományok körébe. Nyilvánvaló, hogy mereven a régibb külföldi főiskolai tanulmányi rend és felfogás irányította a tervezőket és nem vették figyelembe azt a kiterjedt irodalmat, amely a tudománykörökről és különösen a földrajz feladatairól, módszereiről régebb idő óta keletkezett.

Messzire elterelne a tárgytól, bármilyen üdvös is volna erről szólnom, ha itt a földrajz methodikájának történetét ismertetném és a földrajz lényegéről elhangzott és folyvást szállongó, de nagyon szétágazó filozófiai elmékedéseket reprodukálnám.

Kétségtelen, hogy a legújabb korig a földrajz nem volt önálló tudomány, hanem eleinte csak kozmográfia része; az ifjan meghalt Varenius 'Geografia universalis'-a, amely 1660-ban jelent meg, szárnyalta túl századokkal korát, mert azt a tudományos földrajzot foglalja magában, amelyet mi tanítunk, az ő korában azonban példája követésre nem talált.

Majd a történelem szolgálatába került a földrajz a nagy K. Ritter tekintélye következtében, aki a Föld felületének tüzetes térbeli megismerését először tűzte ki a földrajz föladatául; az ő kora óta változatlanul ekként mivelé minden igazi tudós a tárgyat.

A Ritter-féle módszernek volt azonban egy filozófiai árnyékoldala, amelyet szerencsére régóta nem követnek; amelylyel ő a humanisták előtt is kedvelté tette és népszerűsítette a disciplinát: a hasznosság elve. Ritter a Föld ismeretét nem elvontan önmagáért, hanem az

ember és az emberi, mondjuk inkább, az európai ember, vagy a keresztény társadalom és hatalom érdekében kívánta művelni.

Ez a teleologikus irányelv tette a földrajzot népszerűvé. Ma (...) is a közvélemény ebből a szempontból szereti tekinteni a földrajz feladatát és igaza is van. A közélet embere merítsen mindenképp fölé a földrajzból tudást és erőt, nemzetségének, fajának és hazájának megvédésére és erősítésére.

De hát nem ugyanezen célja van a többi más, humanista és realista tudománynak is?

Ritter teológiai, bevallott és színvallás nélküli követői azonban túlhajtották a földrajz módszerében ezt a természetes kívánságot és Németország sulvereines geográfusai Ratzel, Kirchhoff, Wagner a német hegemonia terjesztését tekintik a földrajz főcéljává.

Ekként támadt Németországban a földrajznak az a módszere, amely a tudományt dualisztikusnak tekinti és a természettudomány és a történelem összekapcsolójává teszi.

A német geográfusok ifjabb emberei is a közvélemény hatása alatt ezt a követ fűjják. Partsch, Hettner is akár hogyan szólnak is ellene, a Ritter-féle iskolát követik, sőt túlhajtják. Még a nagynevű Elisée Reclus is, bárha 'La Terre' ('A Föld') című remek munkájában ellene is nyilatkozik a dualisztikus felfogásnak („A természettani földrajz nem egyéb, mint ezen földi harmóniák vizsgálása. Azon felsőbb harmóniák leírása, amelyek az emberiség és az ennek színteréül szolgáló Föld közötti viszonyokból származnak, a történelem feladata”),² mégis valamennyi munkáját, amellyel annyira lelkesített, különösen a 'Geographie universelle'-jét dualisztikusan írta. Az ő szublimis felfogása és a bruxelles-i „Université libre”-n kifejtett tanítása, mindazonáltal nem tetszett, különösen nem Németországban, mert a földrajz dualisztikus felfogásában előtte nem valamely kiválasztott faj, vagy nemzet imperializmusa, hanem az egész emberiség egyenlő joga és java lebegett.

Ha szemlét tartunk a földrajz legújabbkori termékein és művelőin, mondjuk Ritter kora óta Richthofenig, megcáfolhatatlanul áll az, hogy Ritter és követői, akik a földrajzot megkedveltették és méltó helyre emelték a tudományok között, azt tudományosan nem fejlesztették és kutató, megfigyelő tudománnyá nem avatták. A. Humboldt pedig nem működött egyetemen.

O. Peschel és még inkább Richthofen voltak azok, akik a részletes vizsgálódásra alapították a földrajzot és a természettudományi földrajzot tették a tulajdonképpeni tudományos kutató földrajzzá. Nem mintha a történelmi földrajz nem volna tudomány, de az már nem a vizsgálat, hanem kizárólag a következtetés és általánosítás tudománya. Tény az, hogy az utóbbi munka nem vitte előbbre a földrajzot; valamennyi művelője a dilettantizmust szolgálta és a földrajz terén csak népszerűsködött. Az igazi földrajz a Földnek természettudományi ismerete, beleértve az embert is anthropologiai szempontból; összes jelenségeinek vizsgálata és a jelenségeknek törvényekbe való foglalásában áll. A jelenségeknek helyi és időbeni változásával és e változások okaival is számolnia kell. E vizsgálatoknak még a legelején vagyunk és évtizedek, sőt századok fognak eljárni míg Földünket vagy talán csak annak felszínét és legfelső kérgét alaposan ismerni fogja ura: az ember. Ezt a megismerést a társadalmi tudományoktól függetlenül kell előbbre vinni; a megismerés befolyásolni, sőt módosítani fogja a történetírást és a politikai földrajzot, a kormányzást, éppen úgy, mint a hogy a lőpor és a gőz feltalálása átalakították a hadviselést (Buckle).

Mindezekből világos előttem, hogy a földrajz, mint tiszta tudomány, csak természettudományi lehet és csak olyan természetvizsgáló fejlesztheti, aki valamelyik természettudományban önállóan kutatni képes.

Hogy azonban a természettudós-geográfus megállja helyét, hogy a földrajzot hasznosan művelhesse és terjeszthesse, humanista műveltsége, a történetírás iránti érzelme elengedhetetlen, mert ezek nélkül sem tudományának, sem pedig a társadalmi földrajznak sokat használni nem fog.

A földrajz szerepének az egyetemi oktatás keretében tehát kifejezett helyet kell adni és

pedig a III. Természettudományi és matematikai körben, mert az ide tartozó tudományok mindegyikével a tiszta földrajz szorosan kapcsolatos.

A földrajznak a Törvénytervezetben tapasztalható elhanyagolása vagy inkább elhallgatása mintegy fölfelé vetett árnyéka a földrajz szomorú középiskolai tanrendjének.

Azt a tárgyat, amelyet megérteni csak matematikai, geometriai, fizikai, kémiai és természettudományi alapismeretekkel lehet, az első középiskolai osztályban tanítják Magyarország földrajzával együtt; a 2. és a 3. osztályban a földrészek leírása következik, azután a tulajdonképeni tanításnak vége. Világos, hogy a földrajzból nem szerezhethet a középiskolát járó ifjú alaposabb ismereteket, mint amennyit az elemi iskolában már megtanult. Pedig ha valamelyik tudomány, úgy a Földnek és a hazának tüzetes ismerete szükséges kivétel nélkül a közélet mindegyik emberének. Politikus, diplomata, katona, kereskedő, a közigazgatás embere egyaránt geográfiai ismeretekkel felfegyverkezve kell, hogy pályára lépjen. Ezeket az ismereteket pedig nem a középiskola legalsó osztályaiban, 9–12 éves fővel, hanem a legfelsőbbekben lehet az ifjúnak érettebb felfogással elsajátítani és hasznukat megérteni.

Sir Cl. Markham az angol geográfusok vezére a Cambridge-i egyetem geográfiai iskolájának 1905. okt. 19-i tanzakának megnyitójában ráutalt, hogy mennyi kár, veszteség, veszedelem és ballépés történik folyvást a kereskedelemben, a hadviselésben és a közigazgatásban a földrajzi tudatlanság következtében. Ez pedig így lesz mindig, amíg a vezetők, különösen az államférfiak egyszersmind geográfusok nem lesznek. Az emberek sorsát intéző hatalmaknak ismerniük kell a nemzetek és népfajok természetét és ettől függő jellemét, amely azon földrész természeti tulajdonságai szerint alakult, ahol a népfaj és nemzet megalakult. Azt lehet a történelemből kiolvasni, hogy sokkal nagyobb volt mindig a törekvés a hatalmon levők részéről az embereket szokásaik, természetük és lakóhelyük, természeti tulajdonságaik ellenére kormányozni, mint veleszületett természetükhöz alkalmazkodni. A természettudományi földrajz tanításai szerint pedig ez végzetes, soha jóra nem vezethető törekvés, mert a nemzetek és népfajok természetét megváltoztatni ép olyan lehetetlenség, mint az éghajlatot, a tengerjárást vagy a hegyek magasságát.

Mindezekből azt dedukálom, hogy a földrajz még nem foglalta el a megillető helyet, sem közoktatásunkban, sem közéletünkben. Pedig az emberiség és a nemzetek boldogulásának egyik tudomány sem szolgálhat annyit, mint a földrajz. Kívánom, hogy e célra hazánkban mód és alkalom adassék a vállvetett munkának, és hogy e munkában a Magyar Földrajzi Társaságnak jusson a vezérszerep.

---

¹ Lóczy Lajos: Elnöki jelentés az 1905. évről. = Földrajzi Közlemények, 1906. pp. 112–123.

² Lásd: id. mű I. köt. p. 73.